

Jul i gamle dager

– Han er nok gått i glemmeboka, han også, sier Gudmund Harildstad. Denne julen utgir Norsk Folkeminnelag et knippe artikler om norske juletradisjoner, skrevet av museumsmannen Kristofer Visted. Blant mye annet handler det også om øl og dram i norsk folketradisjon.

TEKST OG FOTO: SJUR HARBY

– Om han huskes for noe i dag, så må det være to-bindverket *Vor gamle Bondekultur*, fortsetter han. – Det utkom hefte for hefte på Cappelen forlag så tidlig som i 1908, men verket var pensum for norske etnologistudentene til langt inn på 1980-tallet, men da med konservator Hilmar Stigum som redaktør. Den tilhører samme tradisjon som Troels-Lunds *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*. Begge verkene har det til felles, at de gjorde kulturhistorien til folkelesning og opplagssuksesser. Dessuten, dette var i folkeopplysningen og nasjonsbyggingens tid, og populærvitenskapelige artikler med liknende temaer fant veien inn i dagspressen, tidsskriftene, fagbladene, kringkastingen og ikke minst i de mange juleheftene som den gang var populære.

„ [...] gå baklengs rundt stuen med ølskålen framfor deg, og ved hvert hjørne drikke av den. Ingen må se det, og ingen se deg.

Hulda Garborgs entusiasme

– *Vor gamle Bondekultur* ble et standardverk, fortsetter Harildstad. – Det rommet den materielle siden av norsk bondekultur, men også gamle trosforestillinger og skikker. Symptomatisk nok utkom verket i dønnin-gene etter 1905 og i skarp konkurranse med Troels-Lunds første illustrerte utgave av sitt verk. Norge var fritt og skulle finne seg selv. Som så ofte i historien skuer en bakover for å komme fremover, og bondekulturen representert ved den frie, norske bonden sto lagelig til. En av dem som anmeldte Vistedts bok, var Hulda Garborg. Hun var entusiastisk, men mente den burde ha vært mer omfattende. For akevittvenner, bare for å bringe dette temaet på bane, er det vel del to i verket som er mest interessant, altså den delen som handler om årets høytider og kanskje det kapitlet som heter «Selskabelighet og gilder». Men altså, bare for å understreke, vår bok fokuserer på noen av de artiklene som fant veien fra Vistedts skrivebord til juleheftene og som langt på vei er glemt. Harildstad har vært ansvarlig for Vistedts bibliografi.

Hør bare ...

– Hør bare på denne innledningen, sier Harildstad og leser: «– Den som blev satt hundre år tilbake i tiden, vilde sikkert ikke kjenne julen igjen, men snarere tro at han var hensatt til oldtiden.» Han går rett inn i den muntlige fortellertradisjonen, og han tar med seg leserne inn i en verden som deres besteforeldre hadde fortalt dem om, men som var forbi. Disse linjene sto i 1930 på trykk i heftet *Jul i bygden*. Da var slike

forestillinger forlengst stemplet som eventyr og gammel overtro. *Jul i bygden* var Norges Bondelags julehefte som ellers hadde en fin blanding av epistler, dikt og småfortellinger av norske forfattere, illustrert av norske kunstnere. Heftene opplevdes nok som en viktig del av mellomkrigstidens julefeiring her hjemme og var i tillegg en god en inn-tektskilde for kunstnere og forfattere.

Bare døde forestillinger?

– Men, for å fortsette, sier Harildstad, – det var ikke bare menneskene som feiret jul. I 1946 publiserte han artikkelen «Trollenes jul». Også den i Bondelagets julehefte, som da hadde skiftet navn til *Jul i bygda*. Han leser videre: «– Alle naturens vetter ville også delta i denne årets høytid og helligholde den på sitt vis. Bergtroll og haugfolk dro derfor på gjesting til hverandre i de nærmeste dagene før jul og vendte hjem igjen trettendedagen. At de turet jul og holdt drikkelag vel så godt som kristenfolk, kunne det ikke være tvil om.» Og levende beskriver han hvordan forestillingene preget folks hverdag helt ned til vår tid. I dag, mest for ungenes del, vil jeg anta, settes det fremdeles ut grøt til julenissen. Vistedts for-tjeneste er at han med eksempler fra hele landet forteller hvor utbredt forestillingene var, og hvor tett knyttet de var til levestedet i det gamle bondesamfunnet. Fra Hardanger skriver han at de der hver julaften satte ut litt mat og en skål med øl på et bestemt sted. Fra Sogn refereres det til at «de satte en gild bøtte med øl ut på dørhellen; da skulle det gå dem heppelig hele året», og fra

JUL I GAMLE DAGER
Tekster av Kristofer Visted
Redigert av Gudmund Harildstad
Norsk Folkeminnelags skrifter 171
ISBN 978-82-304-0179-8

Sunnfjord ble det helt opp til hans egen tid sagt at «folk brukte å levne mat og drikke på bordet julekvelden etter at de andre hadde spist, hvilket julesveinene skulle ha; ellers ble de misnøyde og gjorde vondt». Dette handler også om norsk mat- og drikkekultur.

Skjebnen

– I en artikkel samme år (1946) i heftet *Land-sens jul* er temaet den såkalte «glumsnatten», altså at julen også var årets store skjebnetid, hvor du kunne få varsler om hva det kommende året ville bringe. I en tid med korte avstander mellom hell og uhell, overflod og armod, var varseltaking en utbredt, folkelig syssel. «Det er jule-, nyttårs- og tolvte-kveld som du kan spå deg best. Vil du se om du blir gift, så skal du liste deg ut med en ølskål, så ingen vet om det, og gå baklengs rundt stuen med ølskålen framfor deg, og ved hvert hjørne drikke av den. Ingen må se det, og ingen se deg. Så er det ute med det alt sammen. Tredje gangen du kommer rundt det tredje laftet (hjørnet), kommer det et smell, så hele huset rister, men det er

ingen annen enn du som hører det. Og rett som det er, kommer den du skal få og drikker av skålen; og kommer det ingen fram og drikker etter smellet, så dør du ugift.» Her siterer han Aasmund Olavsson Vinje som formidler dette fra sin hjembygd. – Huff, sånn var det. Hyggeligere var det i en artikkel fra 1938 om julebordet, hvor han refererer til et ordtak om at «en skulle drikke, så en ikke tørster på et år og spise så en kan bie til jul igjen.»

Mer enn det du ser på bordet

– Om dette stoffet har noen aktualitet i dag? Som jeg sier, norsk mat- og drikkekultur er mer enn det du ser på bordet. Samtidig, hva skal jeg si? Det er jo lett å svare nei, siden tusser og troll først og fremst er noe du finner i souvenirbutikkene heretter. Men, dette er en kunnskapsløs og ahistorisk oppfatning. Veien til dagens postindustrielle Norge gikk gjennom det gamle bondesamfunnet. Med oss i ryggsekken har vi levninger som lever videre i språk, tradisjoner og, mer konkret, i mat og drikke. Tradisjons-maten går sin seiersgang gjennom landet.

Øl og akevitt appellerer til stadig flere. I en ny leilighet på Sørenga her i Oslo er dette eksotisk og uvanlig, men selv der har du utsikt til Ekeberg, hvor Asbjørnsen og Moe forteller oss at Ekebergkongen en gang holdt til inne i fjellet. Norsk mat- og drikkekultur er forankret i en annen tid. Kristofer Visted var en god skribent. Med respekt for tidligere tiders uttrykk gjenfortalte han menneskenes hverdag til et publikum som var i ferd med å bryte forbindelsen til generasjonene foran seg. Han var allsidig som forsker og formidler. Han hadde den breddekunnskapen som vår tids forskere ofte mangler. Han var produktiv, og han gjorde seg et levebrød av skrivningen, til tross for at han egentlig var en museumsmann.

Om vi skal nærme oss mennesket Visted, kan vi jo undre oss over hvordan en mann som 38 år gammel blir enken med to barn å forsørge, rakk over alle sine gjøremål. Da han døde i 1949, hadde han opplevd to verdenskriger og et Europa som for andre gang hadde lagt seg selv i ruiner. Kanskje han har noe å fortelle oss. Jeg tror det. ■